

ВІДГУК

офіційного опонента **ЗАВАЦЬКОЇ НАТАЛІЇ ЄВГЕНІВНИ**,
доктора психологічних наук, професора, завідувачки кафедри практичної
психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля на дисертаційне дослідження
БОНДАРЕНКО ВАЛЕРІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ на тему: «Відповідальність як
умова та механізм успішної самореалізації особистості», подане на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами.

Актуальність дисертаційного дослідження Бондаренко Валерії Олександрівни з проблеми особистісної відповідальності обумовлена необхідністю психологічного знання про її сутність, природу, феноменологію, статус у структурі психіки, як умови та механізму успішної самореалізації особистості в контексті сучасних перспектив розвитку теорії та практики психології. Водночас, період зміни світоглядних і ціннісних основ суспільства виявляється справжнім історичним моментом, який підкреслює особливу значущість дисертаційної розвідки як у загально-психологічному векторі, так і з позиції історичного дослідження через позачасову пріоритетність проблем екзистенціального самовизначення особистості.

Дисертантка справедливо акцентує, що проблема відповідальності набуває особливої гостроти в кризових ситуаціях розвитку людства, а вагомість феномену відповідальності є наслідком складного та суперечливого характеру взаємин індивідів, націй, поколінь. Нинішній період трансформації цінностей через політичні кризи, інтенсивною динамікою соціально-економічних процесів з деструктивними наслідками потребує якісно нового осмислення орієнтирів та смислів людського буття. Насамперед, збереження сучасного світу потребує прийняття регламентів та регуляції на основі відповідальності, усвідомлення відповідальності за абсолютне панування людини над природою на основі бурхливого розвитку науки, техніки та технологій. Незаперечним є аргумент, що

за свідченням сьогодення, навіть локальні безвідповідальні дії можуть спричинити катаклізми глобального характеру.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Доцільно відзначити, що дисертантці вдалося досить ґрунтовно, виважено, у чіткій логічній послідовності визначити та розкрити культурно-історичні позиції досліджуваної проблеми, що стали підґрунтям для дисертаційного дослідження. Авторка переконливо доводить значущість концепту особистісної відповідальності як фундаментального інтегративного утворення взаємопов'язаних компонентів структури особистості: самоцінності, внутрішньої свободи та життєстійкості, як умови та механізму успішної самореалізації особистості.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів.

У дисертаційній роботі на належному теоретичному та методологічному рівнях обґрунтовано концептуальні основи особистісної відповідальності та доцільність її розгляду як динамічної системи, цілісного функціонального утворення, яке узгоджує множинні зовнішні та внутрішні зв'язки й стосунки особистості в процесі самореалізації.

На основі виявленого та змістовно проаналізованого дисертанткою наукового розуміння відповідальності як властивості особистості, що регулює своєрідність її життєдіяльності; слугує внутрішнім чинником організації життя та діяльності людини, визначає рівень розвитку й особливості становлення особистості, конструктивну динаміку процесів саморозвитку та самовдосконалення; інтегрує систему цінностей особистості, дисертантка пропонує визначення відповідальності особистості як фундаментального утворення структури особистості, що постає умовою її успішної самореалізації на основі суб'єктивної інтеграції самоцінності, внутрішньої свободи та життєстійкості.

Наукове дослідження та отримані результати щодо відповідальності як особистісної диспозиції, що пов'язана із саморегуляцією поведінки відповідно до міри усвідомлення власної автентичної самоцінності, яка передбачає становлення

в системі освітньої взаємодії, суголосне запитам сучасної національної освіти та є внеском у розвиток психології.

Практичне значення результатів дослідження.

Доцільно вказати на практичну цінність одержаних результатів дослідницької роботи В.О. Бондаренко, яка зумовлена структуруванням психолого-педагогічних умов розвитку відповідальності студентів закладів вищої освіти: по-перше, врахування психологічних закономірностей процесу розвитку внутрішніх структур особистості; по-друге, організація побудови навчального курсу; по-третє, структурування логіки викладання психологічних дисциплін; по-четверте, використання тренінгової форми роботи як найінтенсивнішого засобу фасилітації прояву відповідальності у здобувачів вищої освіти. Отримані результати мають евристичну та практичну значущість для сучасної освіти і можуть бути використані як в процесі підготовки майбутніх психологів та педагогів у закладах вищої освіти під час викладання психологічних дисциплін, так і у просвітницькій роботі із батьками.

Загальний аналіз змісту дисертації.

Зміст першого розділу дисертаційної роботи «Науково-теоретичні засади дослідження психологічних особливостей відповідальності особистості» відзначає системний та комплексний аналіз наукових джерел з дослідження проблеми відповідальності у межах історичного філософського та психологічного знання. Слід відзначити вичерпність аналізу психологічного змісту феномену особистісної відповідальності.

На основі філософської рефлексії культурно-історичних феноменів проблемного поля антропологічних досліджень особистісна відповідальність розглянута специфічною формою активності через здатність особистості співвідносити необхідне й бажане з індивідуальним, оптимальним із погляду своїх особливостей (здібностей, можливостей тощо) способом.

Змістовний аналіз сучасних науково-психологічних концепцій дозволив дисертантці виділити відповідальність ядерним структурним компонентом психічного прояву людської цілісності, відводячи їй роль головного регулятора свідомої активності суб'єкта. Цілком логічним є обґрунтування відповідальності

визначальною внутрішньою умовою продуктивної життєдіяльності особистості в контексті самореалізації.

Евристично цінним у дисертаційному дослідженні проблеми відповідальності є виявлений динамічний взаємозв'язок структурних компонентів особистості: самоцінності – як базового елемента особистісного становлення, що визначає її потенціал, спрямованість, активність та соціальну значущість, впливає на механізми саморегуляції, саморозвитку та самовдосконалення; внутрішньої свободи, як глибинної сутності людини, яка сприяє її особистісному зростанню, самоствердженню та самореалізації; життєстійкості як властивості, що зменшує вплив стресових факторів сприяє самозбереженню, дозволяє людині трансформувати труднощі та зміни в нові можливості.

Дисертантка продемонструвала вміння здійснювати науковий аналіз та узагальнювати отримані результати, формулювати теоретичні висновки та обґрунтовувати ресурс для практичного втілення.

Заслуговує на увагу другий розділ дисертації «Психологічно-семантичне підґрунтя розвитку відповідальності в актуальних соціальних умовах», який інтегрує емпіричні результати дослідження аспекту вікових параметрів відповідальності та ґрунтовний аналіз психологічних досліджень щодо становлення відповідальності в онтогенезі особистості.

Дисертантка визначає характер динаміки досліджуваної особистісної якості: перехід від зовнішньої детермінації до внутрішньої, від дотримання запропонованих норм і правил до осмислення та самостійного вибору тих чи інших правил поведінки. Завдяки реалізованій логіці етапів діагностичного етапу експериментальної роботи було переконливо обґрунтовано соціально-психологічні умови розвитку особистісної відповідальності.

Слід відзначити достатність вибірки на діагностичному етапі дослідно-експериментальної роботи: вікові показники відповідальності на трьох категоріях респондентів: підлітки (52 особи), старшокласники (ранній юнацький вік (76 осіб)) і студенти (юнацький вік (38 осіб)). Усього в опитування взяли участь 166 осіб (с. 110). На основі аналізу результатів переконливо доведено, що особливе значення, з точки зору потенціалу розвитку, відповідальність має в період юності, який є вирішальним етапом особистісного становлення й самовизначення.

Діагностичний матеріал дозволив отримати низку вагомих результатів дослідження, виявити потенціал криз онтогенезу особистості в розвитку відповідальності, важких життєвих обставин у розвитку особистісних показників, що взаємопов'язані з відповідальністю (самоцінності, внутрішньої свободи та життєстійкості) в осіб юнацького віку (табл. 2.7-2.8).

Слід наголосити на актуальності третього розділу дисертації «Результати впровадження «Програми розвитку особистісної відповідальності в освітній взаємодії» у якому представлено дослідження динаміки становлення особистісної відповідальності на основі впровадження авторської програми.

Дисертанткою ґрунтовно описані та статистично доведені відмінності між експериментальною та контрольною групами в процесі та після експерименту, що свідчить про належний рівень психологічної та методологічної культури дослідження. Результати апробації авторської програми засвідчили наявність статистично значущих позитивних змін за переважною більшістю досліджуваних показників, що свідчить про її високу ефективність і доцільність застосування в психологічній практиці.

Відповідність змісту дисертації встановленим вимогам.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, базується на глибокому теоретичному й емпіричному аналізі проблеми. Достовірність одержаних результатів забезпечена коректним застосуванням сучасного апарату статистичної обробки даних, а загальні висновки логічно випливають з послідовно виконуваних завдань дослідження. У загальних висновках роботи цілісно представлені на достатньому рівні узагальнення сутнісні аспекти проблеми, що вирішувалася, вичерпно та змістовно відображена логіка і основні результати здійсненого дослідження.

Результати дисертаційного дослідження мають достатньо широку апробацію на 7 масових наукових заходах та повністю викладені в 12 наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 – у зарубіжному виданні, 7 тез доповідей на наукових форумах.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Таким чином, якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосування

адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність та наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень та підсумкових висновків.

Завершеність дисертаційної роботи та зауваження щодо її змісту та оформлення.

Загалом, дисертаційне дослідження Бондаренко Валерії Олександрівни заслуговує на схвальну оцінку, оскільки є завершеним, самостійним дослідженням, яке справляє враження професійності, є гідним внеском у розвиток сучасної психологічної науки.

Проте, поряд з вище зазначеними позитивними сторонами, до змісту дисертаційної роботи можна висунути деякі зауваження та пропозиції.

1. Аналізуючи сучасні соціальні умови життєдіяльності особистості, авторка позиціонує відповідальність як «особливу активність» у взаємодії із соціумом. Проте було б доцільно більш чітко специфікувати відповідальність саме як форму здійснення активності особистості, та розкрити, чим відповідальність відрізняється від інших видів активності, які її ключові психологічні характеристики і механізми виявлення в соціальній взаємодії. Це дозволило б глибше розкрити сутність відповідальності в контексті проведеного дослідження.

2. У дисертаційному дослідженні переконливо обґрунтовано динаміку особистісних показників у процесі освітньої взаємодії. Водночас потребує уточнення, чи простежується прямий зв'язок між рівнем особистісної відповідальності студентів та їхньою навчальною результативністю. Уточнення цього аспекту дозволило б глибше розкрити прикладне значення дослідження в контексті освітнього процесу.

3. У сучасній психології феномен «кризи» та «кризового розвитку» посідає ключове місце у вивченні особистості. У зв'язку з цим у дисертаційному дослідженні доцільно було б більш ґрунтовно висвітлити можливості кризових періодів як ресурсу для формування й розвитку відповідальності особистості, особливо в період юнацького віку. Розкриття цього аспекту могло б зміцнити теоретико-методологічну основу дослідження.

Висловлені зауваження жодним чином не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження та викладених у ньому наукових результатів, вони носять дискусійний характер і не можуть вплинути на обґрунтовану вище загальну високу оцінку роботи. Дисертаційне дослідження має комплексний, завершений характер і розкриває нові обрії психологічного дослідження вказаної проблематики.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Бондаренко В.О. «Відповідальність як умова та механізм успішної самореалізації особистості» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання психології; відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44, які висуваються до дисертацій, а її авторка Бондаренко Валерія Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор психологічних наук,
професор, завідувачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля МОН України

Наталія ЗАВАЦЬКА

Підпис Наталії ЗАВАЦЬКОЇ засвідчую

Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА